

טַעַם וְדַעַת

פנינים וביאורים בראי הפרשה

האזנה ושמיעה לשמים ולארץ

'ורש"י פירוש (בישעי' א ב, מובא ב'ספרי' בפרשתינו) שלכך שינה [ישעי' הנביא] הדברים [ונתן 'האזנה' ל'ארץ' ו'שמיעה' לשמים], כמו שכתוב (שם) 'שמעו שמים והאזינו ארץ', לפי ששמים וארץ עדים, דכתיב 'העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ' (לעיל לא כח), ועדים כשעדותן מכוונת עדותן קיימת, ואלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ, היו שמים מעידים ואומרים 'כשנקרינו בעדות בימי משה, בהאזנה שמענו', והארץ מעידה 'אני נקראתי בלשון שמיעה', ואין עדותן מכוונת, בא ישעיהו והחליף הדברים [ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ, ו]נמצאו שניהם [גם השמים וגם הארץ] בלשון האזנה, ושניהם [גם השמים וגם הארץ] בלשון שמיעה'.

משה' רמז בתוך השירה

זה לשון ה'פירוש הרא"ש': 'ומפני מה נשתנית שירה זאת מכל השירות, שבכולן [בכל השירות] נזכר בהם שם אומרים, כמו 'אז ישיר משה' (שמות טו א), 'אז ישיר ישראל' (במדבר כא יז), 'תשר דבורה' (שופטים ה א), 'וידבר דוד' (שמואל ב כב א), וכאן לא הוזכר שם אומרה, ויש להשיב לפי שהוא (השם של משה) נזכר בראשי הפסוקים, שהם ה"א ד'האזינו', י"ד 'ערוף', כ' ד'כי שם', וה"א ד'הצור', עולין מ', [ביחד עם] ש"ן ד'שחת', וה"א ד'הלה', הרי משה'.

שני חלקי האדם הגוף והנשמה

ב'אור החיים' הק' מבאר שמדבר הכתוב על שני חלקי האדם, הגוף והנשמה, והם נקראים 'שמים' ו'ארץ', כמו שמובא בחז"ל (סנהדרין צ"א ע"ב) 'ע"פ 'יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו', ולנשמה מדברים בלשון דיבור שהוא לשון קשה, כי הנשמה מבינה מה חובתה בעולמה, ולכן אמר 'האזינו השמים ואדברה', ואמר לשון 'האזנה', כי לנשמה דיבר דברים שהנשמה מבינה בתורה שזה נסתר, ולכן משתמש בלשון האזנה שזה דבר טמון ועמוק, ואילו לגוף אמר 'ותשמע הארץ אמרי פי', מה שאני מדבר תשמע בקלות הדברים הפשוטים שהוא צריכה לשמוע ולהבין, ו'אמירה' הוא בלשון רכה לגוף שיותר קשה לה להבין חובת האדם בעולמו.

שמיעה לקול המוכיחים סגולה לשמוע את הכרוז בכל יום

בספ"ק 'אור פני משה' (להרה"ק ר' משה מפשעווארסק ז"ע) מבאר על פי מה שביאר ר' מ' פרץ מבראד בפסוק 'שמעו ותחי נפשכם' (ישעי' נה ג), פירוש איך תזכו לשמוע את הכרוז היוצא כל יום על עלבונה של תורה (אבות פ"ו מ"ב), על ידי שתזכו אונכם לקול המוכיחים ותתקנו מעשיכם, וזה 'שמעו' תשמעו לקול המוכיחים בכל עת, ואז תזכו 'ותחי נפשכם' שתזכו גם לשמוע את הכרוז משמים על עלבונה של תורה, (על הפסוק 'ותחי רוח יעקב אביהם' [בראשית מה כז] פירוש רש"י 'שרתה עליו שכינה').

זה הביאור 'האזינו השמים ואדברה', איך תזכו לשמוע את הכרוז שיוצא כל יום משמים על עלבונה של תורה, על ידי 'ותשמע הארץ אמרי פי', שתשמעו לקול המוכיחים בכל עת לתקן מעשיכם.

א' האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי.

דברים ראויים לגדולים ולקטנים

בספר 'צור המור' (להחכם רבי אברהם סבע זצ"ל) מבאר וז"ל: 'לפי שאמר למעלה 'ואעידה בם את השמים ואת הארץ' (לעיל לא כח), בא עכשיו לקרוא שמים וארץ שיהיו עדים בדבריו, וכן אמר 'האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ וגו' [אמרי פי], כנגד הגדולים [אנשי מעלה וראשי העם] והקטנים [האנשים הפשוטים] הנדמים לשמים ולארץ, לרמז שהשירה הזאת יש בה דברים ראויים לגדולים ודברים ראויים לקטנים, וזה כענין מה שאמר למעלה 'אתם נצבים היום ראשיכם שבטיכם' (לעיל כט ט), וכן 'כל איש ישראל', ואחר שכולם היו בכאן, ראוי היה שישמעו דבריו'.

מלאכי מעלה ומשרתי מטה

'וכן רמז 'האזינו השמים ותשמע הארץ', על השמים וכל אשר בהם, [ש]הם המלאכים והשרפים העומדים לפני השם, שכולם יבאו לשמוע דברי השירה הזאת, אחר שיש בה סתרים [וסודות] גדולים, וכן והארץ וכל אשר בה שישמעו דברי השירה הזאת, ולפי שמשנה רבינו עליו השלום השיג עתה מה שלא השיג כל ימיו, כאמרו 'תוסף רוחם יגועו' (תהלים קד כט), (היינו בעת שמתקרב שעת המיתה, מתרבה הרוח ומשיג האדם יותר תורה והשגות גבוהות שהשיג כל ימי חייו, וזה 'תוסף רוחם' מתרבה הרוח של תורה, בעת אשר 'יגועו' שהוא שעת המיתה), רצה שירדו לכאן רכב וסוסי אש, שהם משרתי אש לוהט, הדבקים בה' מצד מעלתם, וכן המשרתים שהם למטה מהם הנדמים לארץ, בערך השמים שהם אש ומים'.

אין להם לשנות מידתם מקו העבודה והתורה והמצוות

ב'רבנו בחיי' מבאר וז"ל: 'וב'מדרש', האזינו השמים, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, אמור להן לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמה שנו את מדתן, או שמה אמר גלגל חמה איני עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כלו, כענין שכתוב 'וזרח השמש ובא השמש' (קהלת א ה), הסתכלו בארץ שמה שנתה את מדתה, זרעתם בה ולא צמחה, זרעתם חטים והעלתה שעורים, או שמה אמרה פרה איני חורשה ואיני דשה היום, וחמור איני טוען ואיני הולך, והלא דברים קל וחומר, ומה אלו שאם זוכין אין מקבלין שכר, ואם חוטאין אין מקבלין פורענות, לא שנו את מדתן, אתם שאם זכיתם תקבלו שכר, ואם חטאתם תקבלו פורענות, על אחת כמה וכמה'.

ב'אור המדרש' הזה כי כל הדברים הטבעיים אינם משתנים ממנהגם ולא יוצאים מן הקו המיוחד והקצוב להם, ומה שזכר 'השמים' ו'הארץ' לפי שהם שומרים קִנּוּם ומדתם וטבעם, וכענין הים שהוא שומר הקו שלו ואינו יוצא ממדתו, שאלו יצא מִקּוֹ החול שהוא גבולו יחריב העולם, וכן הפרה והחמור שהם בעלי חיים פעולתם כפי טבעם לא ישתנה כלל, וכיון שהדברים הטבעיים לא ישנו מדתם וטבעם, קל וחומר לבני אדם בעלי השכל והשכר והעונש, שאין להם לשנות מדתם ולא לצאת מִקּוֹ העבודה והתורה והמצוה'.

כָּךְ אָמְרוּ לוֹ לְמֹשֶׁה לָּמָּה אַתָּה מַצִּיחַ לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר לָהֶן, אֲנִי עֹתִיד לְמוֹת וְאֲנִי יוֹדֵעַ לְהִיכָן נִפְשֵׁי הַוּלָכֶת, אִם לְשָׁמַיִם אִם לָאָרֶץ, מִנֵּן, שְׁנֶאֱמַר (קהלת ג' כא) 'מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעוֹלָה הִיא לְמַעַלָּה וְגו'', לְפִיכָךְ אֲנִי מַצִּיחַ אֶת שְׁנֵיהֶם, כָּל מָקוֹם שֶׁתֵּהָא נִפְשֵׁי מִנַּחֶת שֶׁתֵּהָא יָפָה. אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא [לְמַשְׁנֵה] חֲיִיד אֵין בְּרִיָּה שְׁלִיט עַל נִפְשָׁךְ [לא בשמים ולא בארץ], וְהִיכָן הִיא מִנַּחֶת תַּחַת כֶּסֶּא הַקְבֻד בְּשָׁמַיִם, שְׁכֵן אֲבִיגִיל אוֹמֶרֶת (שמואל א כה כט) 'וְהִיתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ'.

בהן לקו ובהן מתנחמין

'דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ, שֶׁבְּהֵן הַעִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל, וּבְהֵן חֲטָאוּ, וּבְהֵן לָקוּ, וּבְהֵן הֵן מִתְנַחֲמִין, בְּהֵן הַעִיד, מִנֵּן, דְּכֶתִיב (לעיל ד' כו) 'הַעֲדֵתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ', וּבְהֵן חֲטָאוּ, דְּכֶתִיב (ירמ' ז יח) 'לַעֲשׂוֹת כְּוִנִּים לְמַלְכַת הַשָּׁמַיִם', וּבְהֵן לָקוּ, מִנֵּן, דְּכֶתִיב (שם ד' כג) 'וְאֵל הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם', בְּאָרֶץ מִנֵּן [שהעיד בהם], דְּכֶתִיב (לעיל ד' כו) 'וְאֵת הָאָרֶץ', וְחֲטָאוּ בְּאָרֶץ, דְּכֶתִיב (הושע יב יב) 'גַּם מִזְבַּחֹתָם כָּגֵלִים עַל תִּלְמֵי שָׂדֵי', וְלָקוּ בְּאָרֶץ, דְּכֶתִיב (ירמ' ד' כג) 'רְאִיתִי אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה תַהוּ וְהִנֵּה תַהוּ', וּבְשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ הֵן מִתְנַחֲמִים, דְּכֶתִיב (ישעי' סו כב) 'כִּי כִּאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה וְגו'.

טַעְמוֹ וּרְאוּ

שמים לשון רבים וארץ לשון יחיד

ב'דעת זקנים' מבעלי התוס' מביא לשון 'מדרש' ז"ל: 'ואמר רב הונא בשם רב אחא מדבריהם שניהם [משה רבנו וישעיה הנביא] נלמוד שעליונים מרובים מן התחתונים, שהרי משה אמר לשמים 'האזינו' בלשון רבים, ולארץ 'ותשמע' בלשון יחיד, וכן ישעיה אמר לשמים 'שמעו', ולארץ 'והאזיני', לשון יחיד. ושם לך נקראו העליונים שמים בלשון רבים, והתחתונים ארץ בלשון יחיד'.

בספר 'מעשה רוקח' (להגאון ר' אלעזר רוקח זצ"ל) מדייק אם השמים מרובים, למה צריכים להזמין לעדות גם השמים וגם הארץ, ומבאר על פי גמרא בחגיגה (י"ב ע"ב) 'יֵרֵשׁ לְקִישׁ אֲמַר שְׁבָעָה [רקיעין יש] וְאֵלוֹ הֵן: 'וְיִלּוּן' 'רְקִיעַ' 'שְׁחָקִים' 'זְבוּל' 'מַעוֹן' 'מְכוּן' 'עֲרֻבוֹת', [הרקיע ששמו] 'וְיִלּוּן' אֵינוֹ מְשַׁמֵּשׁ כְּלוּם, אֲלָא נִכְנָס שְׁחִירִית וְיוֹצֵא עֲרֻבִית'... [הרקיע ששמו] 'רְקִיעַ' שָׁבוּ חֲמָה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת קְבוּעִין, שְׁנֶאֱמַר 'וְיִתֵּן אוֹתָם אֱלֹקִים בְּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם' (בראשית א' יז), פִּירֵשׁ 'נִכְנָס שְׁחִירִית' לְתוֹךְ תִּיקוֹ וְהָאֹר נִרְאָה, 'וְיוֹצֵא עֲרֻבִית' מִתִּיקוֹ וּמִתְפַּשֵּׁט לְמַטָּה מִן הָאֹר, וְהִיא הָעוֹלָם חֲשׁוֹךְ. הֵינּוּ שְׁיִלּוּן' נִמְצָא כָּל הַיּוֹם בְּתִיק, וּבְלִילָה הוּא יוֹצֵא, וְכַשִּׁיוֹצֵא בְּלִילָה, הוּא מִסְתִּיר אֶת הַרְקִיעַ שְׁעוֹמֵד מַעְלֵיו, וְהִיא בְּרְקִיעַ קְבועַ הַשֶּׁמֶשׁ, וְכך הוּא מַחֲשִׁיךְ אֶת הָאֹר שֶׁל הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁלֹּא יֵאִיר לְעוֹלָם, וְלֹכֵן חֲשׁוֹךְ בְּלִילָה.

ובגמרא (מכות ו ע"ב) איתא ששני העדים צריכים שיהיו רואים אלו את אלו בשעה שהם רואים את דבר העדות, והרי כל חצי יממה יש רקיע אחרת שרואה את העולם, ביום זה 'רקיע', ובליילה זה 'וילון', נמצא שהם לא יכולים להיות ביחד עדות, כי הם אף פעם לא עומדים ביחד ורואים את העולם, ולכן צריך היה משה רבנו לקחת לעדות 'השמים' ו'הארץ', ו'השמים' כולל שתי הרקיעין 'וילון' ו'רקיע', ובליילה יהיו שתי העדים 'וילון' ו'הארץ', וביום יהיו שני העדים 'רקיע' ו'הארץ', ויוצא שכל הזמן רואים שני העדים זו את זו בשעת ראיית העדות.

~ ~ ~

כ"ק מרן מהר"י מבעלזא ז"ע ('הבינה והברכה') פירש את הפסוק על פי ביאור הכתוב (תהלים קיט פט) 'לעולם ה' דברך ניצב בשמים', פירוש, לעולם בשביל העולם הזה מתנהג השם יתברך רק במדת ה' שהוא מדת הרחמים (שמו"ר ו א), אולם 'דברך' שזה דיבור קשה שרומז על מדת הדין, 'ניצב בשמים' זה רק בשביל השמים, היינו התנהגות הקדוש ברוך הוא עם המלאכים הוא במדת הדין.

וזה הביאור 'האזינו השמים ואדברה', אצל שמים המדה הוא דיבור שהוא לשון קשה שזה מדת הדין, אולם 'ותשמע הארץ אמרי פי', היינו התנהגות הקדוש ברוך הוא עם העולם הזה הוא רק ב'אמירה' שהוא לשון רכה במדת הרחמים.

יסורים בעולם הזה כדי להגדיל שכר עולם הבא

בספה"ק 'דברי יחזקאל' (להרה"ק ר' יחזקאל שרגא משינאווא ז"ע) מבאר על פי מה דאיתא בגמרא (קידושין מ ע"ב) שהקדוש ברוך הוא מביא יסורים על הצדיקים בעולם הזה כדי שירשו עולם הבא, ובגמרא (עירובין מ"א ע"ב) איתא 'דצריך לקבולי באהבה', ונמצא שהקדוש ברוך הוא מביא יסורין רק על הצדיקים, כי הם מקבלים את היסורין באהבה, ולהמון עם שלא מקבלים את היסורים באהבה, אין הקדוש ברוך הוא מביא עליהם יסורים.

וזה הביאור בפסוק 'האזינו השמים' רמז לצדיק, 'ואדברה' מדת הדין כי דיבור הוא לשון קשה, כי הם מקבלים את היסורין באהבה כאמור, ואילו 'ותשמע הארץ' היינו האנשים הפשוטים, 'אמרי פי' לשון רכה, כי הם לא מקבלים את היסורים באהבה, ולכן הם לא מקבלים יסורים, אך טוב וחסד בהתגלות.

נתינת התורה, מן ושליו וגאולה על ידיהן

זה לשון ה'מדרש' (דב"ר י ד): 'דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר רַבִּי תַנְחוּמָא שְׁאֵין הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא גּוֹאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲלָא עַל יְדִיהֶן, שְׁכָךְ כְּתִיב (ישעי' מד כג) 'רִנּוֹ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה ה' וְגו' [וְהִרְיעוּ תַחֲתִיּוֹת אֶרֶץ, פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה, יַעַר וְכָל עֵץ בּוֹ, כִּי גָאֵל ה' יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפַּאֲרַ], דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ, שְׁלֹא נִתְּנָה תּוֹרָה אֲלָא עַל יְדִיהֶן, שְׁנֶאֱמַר (לעיל ד' לו) 'מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעַךְ אֶת קְלוֹ לְיִסְרָךְ, וְעַל הָאָרֶץ הִרְאָךְ אֶת אֲשׁוֹ הַגְדוּלָּה', דָּבָר אַחֵר, שְׁלֹא נִתְּנָה מִן וְשְׁלִיו אֲלָא עַל יְדִיהֶן, מִנֵּן, שְׁנֶאֱמַר (שמות טז ד) 'הִנְנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וְשְׁלִיו מִן הָאָרֶץ, דְּכֶתִיב (שם יג) 'וְתַעַל הַשָּׁלוֹ וְגו'.

עשה יום טוב קורא לאלו ולאלו

'דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַ נְחֻמֵּן לָמָּה הִדְבֵּר דּוּמָה, לְאַסְטְרִיטִיגִין (שר ומושל) שְׁשֵׁמֶשׁ בְּשָׁנֵי מְדִינוֹת פָּרַס וּקְלָאוּנָה, עָשָׂה יוֹם טוֹב, אָמַר אִם קוֹרָא אֲנִי לְאֵלוֹ [הַפְּרַסִּים], אֵלּוֹ [הַקְלָאוּנִים] כּוּעִסִּים, וְאִם אֲנִי קוֹרָא לְאֵלוֹ [הַקְלָאוּנִים], אֵלּוֹ [הַפְּרַסִּים] כּוּעִסִּין, מָה עָשָׂה, קָרָא לְאֵלוֹ [הַפְּרַסִּים] וְלְאֵלוֹ [הַקְלָאוּנִים], כֵּךְ מֹשֶׁה הָיָה מִן הָאָרֶץ וְגָדַל בְּשָׁמַיִם, מִנֵּן, שְׁנֶאֱמַר (שמות לד כח) 'וַיְהִי שֵׁם עִם ה' אֲרֻבָּעִים יוֹם וְגו'', וְהַיּוֹם טוֹב' שֶׁל מֹשֶׁה רַבְּנוּ הוּא, שֶׁנִּשְׁמַתּוֹ עוֹלָה לְשָׁמַיִם לְהַתְעַנֵּג מִזֵּיו הַשְׁכִּינָה], אָמַר אִם קוֹרָא אֲנִי לְשָׁמַיִם, הָאָרֶץ רּוֹגֶזֶת [שֶׁלֹּא קִרְאִיתִי לָהּ], וְאִם אֲנִי קוֹרָא לָאָרֶץ, הַשָּׁמַיִם רּוֹגֶזִין [שֶׁלֹּא קִרְאִיתִי לָהּ], אָמַר, הִרְיֵנִי קוֹרָא לְשָׁנִיָּהֶם, לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ, שְׁנֶאֱמַר 'הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם'.

כל היכן שפקדוני מונח יהא שמור יפה

'דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא לָמָּה הִדְבֵּר דּוּמָה לְאַחַד שְׁהַפְקִיד פְּקֻדוֹן אֲצִל אוֹהֲבּוֹ, מֵת אוֹהֲבּוֹ שְׁהַפְקִיד אֶת הַפְּקֻדוֹן אֲצִלוֹ, עֲמֵד בְּנוֹ שֶׁל אוֹתוֹ שְׁהַפְקִיד הַפְּקֻדוֹן וְהִיא מְכַבֵּד אוֹתוֹ שְׁהַפְקִיד הַפְּקֻדוֹן אֲצִלוֹ וּמְכַבֵּד לְאַשְׁתּוֹ, אָמְרוּ לוֹ לָמָּה אַתָּה מְכַבֵּד אֶת שְׁנֵיהֶם, אָמַר לָהֶן פְּקֻדוֹן יֵשׁ לִי אֲצִלָּם וְאִינָה בְּרוּרָה לִי אֲצִל מִי הוּא הַפְּקֻדוֹן, אִם אֲצִלוֹ אִם אֲצִל אֲשֵׁתוֹ, [ולכן אני מְכַבֵּד אֶת שְׁנֵיהֶן שֶׁ] כָּל הֵיכָן שֶׁפְּקֻדוֹנִי מִנָּח שִׁיָּהָ שְׁמוֹר יָפָה'.